

ENRICO MONTANARI, *Fumosae Imagines. Identità e Memoria nell'Aristocrazia Repubblicana*, Roma, Bulzoni Editore, Mos Maiorum Studi Sulla Tradizione Romana-2, 2009.

Cartea profesorului Enrico Montanari de la Universitatea Sapienza din Roma, despre *ius imaginum* și *persona* în cultura aristocrației romane din perioada Republicii și de la începutul Imperiului, reprezintă o contribuție interesantă pentru oricine este realmente pasionat de importanța socio-culturală a simbolurilor și de *mos maiorum* în cadrul culturii vechii Rome.

Perioada tratată este foarte lungă: de la începuturile Romei republicane la epoca imperială și în final ajungând până la metamorfoza conceptului originar de *persona*

(care semnifica inițial mască și rol, teatral și social) în înțelesul său actual, de individ sau persoană, spre sfârșitul Antichității și începutul Evului Mediu. Atunci, în latina târzie populară occidentală, pe cale de a se transforma în *lingua romana rustica* (dialectele italiene, nord-franceze, occitane, reto-romane și ibero-romane), cuvântul vechi germanic *masca* (de origine longobardă, gotică și/sau francă, atestat din secolul VII p.Chr. în textele tardo-latine, *vide* germ. die Maske, eng. the Mask și din care derivă direct italianul la *maschera* și francezul

la masque), va înlocui vechiul termen latin *persona* pentru a desemna masca folosită în teatru și în cadrul Carnavalului, moștenitor al tradițiilor vechilor *Saturnalia* și *Lupercalia* romane. Anticul cuvânt latin *persona*, cu o profundă semnificație nu doar teatrală (spre a nu aminti decât expresia latină consacrată *dramatis personae*) ci și socială în cadrul culturii romano-latine, are, potrivit explicațiilor profesorului Montanari (care la rândul său îl citează pe marele lingvist indo-europenist italian Giacomo Devoto), o istorie interesantă în cadrul culturilor italice: el derivă din termenul etrusc *phersu-/fersu-*, la rândul său împrumutat din grecul *πρόσωπον* (chip, față, figură).

Etruscul *Phersu*, prin adăugarea sufixului latino-etrusc *-na-*, devine *phersuna*, care va da latinescul *persona* (pentru derivări similare ale unor termeni grecești în etruscă, latină și în idiomurile indo-europene italice, Giacomo Devoto, G. Radke și Enrico Montanari dau un alt exemplu celebru: teonimul grec *Περσεφόνη*, etrusc *Phersipnai/Phersipnei* [înrudit lingvist și poate și semantic-mitologic cu *phersu*], din care va deriva teonimul latin *Proserpina*).

Cartea profesorului Montanari este însă interesantă mai mult prin considerațiile istorice și de antropologie culturală asupra civilizației romane decât prin conotațiile lingvistice ale termenilor latini. Pentru a nu plictisi cititorul și a nu-i răpi plăcerea lecturii, ne vom mulțumi să menționăm câțiva *topoi* analizați de profesorul Montanari în cartea sa: importanța măștilor de ceară și ale busturilor strămoșilor (*imagines maiorum*) în cadrul manifestărilor romane tip *triumph(h)us, pompa funebris*, etc.; semnificația unor concepte cheie romane precum *mos maiorum, ius imaginum, nobilitas, patres, gens, stirps, populus, plebs, tria nomina*. În special secțiunea dedicată unor *cognomina ex virtute*, precum *Corvinus, Torquatus, Capitolinus, Scaevola, Cunctator*, etc., aplicate unor eroi romani ai Romei republicane timpurii și medii, cum sunt Marcus Valerius Corvinus, Marcus Manlius Capitolinus, Mucius Scaevola, Quintus Fabius Maximus Cunctator, este deosebit de interesantă pentru oricine este pasionat de mito-istoria romană și de mitologia comparată indo-europeană: italice-latină, celtică, germanică, greacă și indo-iraniană. Astfel, se pot face paralele între Horatius Cocles și Mucius Scaevola, pe de o parte, și respectiv zeii germanici Odin-Wodan și Tyr/Tiw-Ziu, pe de cealaltă parte; sau lupta dintre cei trei Horatii și cei trei Curiatii (respectiv a ultimului Horatius, supraviețuitor, cu cei trei Curiatii răniți) este mitologic comparabilă luptei lui Heracles contra monstrului tricefal Geryones, poate fi

echivalată cu un episod din gesta eroului irlandez Cú Chulainn sau a eroului iranian Θraetaona. Marcus Valerius, eroul roman devenit *Corvinus (cognomen ex virtute)* după ce învinge într-o luptă singulară un campion celt (romanul beneficiind în acest duel de ajutorul unui corb, latin *corvus*, de unde supranumele *Corvinus*) repetă *more romano* o paradigmă eroică celtică, pe care o regăsim în gesta războinică a eroului gael Cú Chulainn. Primii patru regi ai Romei, Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hostilius și respectiv Ancus Marcius apar ca personificări ale unor eroi paradigmatici pentru cele trei funcții sociale indo-europene consacrate mitologic: suveranitate magică și respectiv religios-juridică, forță războinică și fertilitate. În plină epocă istorică, alegerea patronilor divini de către Octavianus (Apollo) și respectiv Marcus Antonius (Bacchus-Dionysos) trădează atât opțiuni politice (Occident romano-italic versus Orient elenistic și *imitatio Alexandri*) cât și afinități profunde psihologice justificate mitologic ale personajelor în speță (*vide et* alegerea ca protectoare de către C. Iulius Caesar a zeiței Venus Victrix/Genitrix, respectiv a eroului-zeu Hercules Invictus/Victor de către Cn. Pompeius Magnus). Privind astfel lucrurile, cartea profesorului Enrico Montanari ar trebui citită și prin filtrul sau grila interpretărilor mitologice din operele lui Jean Markale (celtolog), Georges Dumézil, Paul Zanker ca și prin prisma istoriei religiilor (Raffaele Pettazzoni, Ugo Bianchi, Angelo Brelich, Mircea Eliade).

Aspectul esențial al cărții profesorului E. Montanari este însă, în opinia noastră, următorul: prin analiza conceptelor de *imago* și respectiv *persona* (ilustrate concret și prin fotografiile unor statui și reliefuri romane), autorul realizează o istorie culturală și socială a Republicii Romane și a Imperiului Roman, a formării patriciatului, aristocrației și plebei romane. Prin influența modelului constituit de *imagines maiorum* ca paradigme comportamentale, prin utilizarea de *cognomina* ca mărci sau semne distinctive ale unor *gentes* romane sau ale unor ramuri familiale ale acestor *gentes* (care le preiau de la câte un strămoș ilustru), profesorul Montanari urmărește modul prin care, în evoluția bimilenară a Romei (*ab Urbe condita usque ad Medium Aevum*), „chemarea străbunilor”, destinată la origine ca să sporească coeziunea socială, gloria și puterea politică a fiecărei *gens* aristocratice romane, va conduce în final la nașterea individului (*persona* înțelesă ca persoană, nu ca rol, mască sau funcție ori poziție socială) în istoria civilizației europene occidentale.

DAN-TUDOR IONESCU